

V. Gilbert Edit

egyetemi docens, PTE, Pécs

Présben

avagy az átjárás esélyei szakok, karok, laikusok között: létező igény, hogy egymásra nyissanak beszélők, szövegek, fórumok

Mindannyian ismerjük azt a jelenséget, amikor elkezdvén foglalkozni egy témával minduntalan hasonló anyagokba, ötletekbe, sőt már megvalósult elképzelésekbe botlunk. Amint másfél éve befejeztem e cikk első változatát, másnap rá is csodálkozhattam a Nyitott egyetem elnevezésű előadássorozatra, az UNIV tévé vállalkozására és a közszolgálati csatornákon azóta is (kissé bizarr cím alatt) futó Mindentudás egyetemére. Az utóbbi a megfogalmazás esetlensége ellenére is képviseli a nosztalgiát, amit korunk érdeklődő embere az egész-ben való részesülés iránt érez. A két kísérlet tőlem (természetesen) teljesen független és egyidejű megindulása arra utal, hogy kezdenek formát ölteni közöttünk, körülöttünk a közérthetőség és a tudomány-köziség kívánalmai. Érteni akarjuk, mi zajlik más szakmákban, tudományágakban. Nyilvánvalóan artikulálódik az igény a tudomány némely berkén belül is arra, hogy különféle potenciális befogadói csoportok nyelvén mondjuk el, amire a szakmában jutottunk, s forduljunk így mások felé is. A pedagógia pedig akarva-akaratlan lépést kell hogy tartson a társadalmi szükséglettel. Az egyetemen olyan tanárokat és más értelmiségi szakembereket kellene végre képeznünk, akik hallják a hívást és van készségük, valamint szemléleti-módszertani muniójük a kihívásra adandó válaszhoz.

A pécsi bölcsészkar és egyetem remek kísérleti terep; innen, saját környezetünkéből hozom a példákat. A Pécsi Tudományegyetem hagyományai, kényszerű elhelyezkedése is kínálják az együttműködést. Ám erről, az átjárhatóság lehetséges és már megvalósult formáiról kicsit később, ugyanis az ellenérdekeltség tényezőivel kell kezdenem.

– A felülről vezérelt integrációnak egyelőre kevés előnyét érezzük – azóta nehezebb más karra áthallgatni, s többre kerül a karnak „idegen” oktatót finanszírozni, ám lehet, hogy csak a naiv és gazdaságpolitikai belátásoktól érintetlen álmodozó hitte, hogy ez nem így lesz. Talán valóban nem baj, ha meghúzzuk és jól definiáljuk belső határainkat, fizetünk és magunk szintén pénzt kérünk az átoktatásért a mégoly integrált egyetemen belül is. Legyen világos a helyzet, ki ad, ki kap... bár a karok finanszírozásának folyamatos újrafelvetése és meglévő objektumainak összehasonlító elemzése nélkül nem könnyen jutunk nyugvópontra (ld. hallgató- s oktatói létszám és a lakott négyzetméter, természetesen a szakmák specifikus helyigényének figyelembe vételével stb.).

– Írásom keserves aktualitása az Acta Paedagogicába történő átdolgozás során (2003. november 23-a), hogy a jelen pillanat minden eddiginél nagyobb öncsonkításra kényszeríti a „veszteséges” karokat, szakokat. Fizetős, pl. másoddiplomás képzéseink nyereségének szinte teljes elnyelése menthet már csak meg bennünket, pedig ezek a projektek biztosítottak minimális mozgásteret vendégoktató, kötet, konferencia, fénymásoló és számítógép-karbantartó finanszírozására. Az alapproblémát ennek az egyetlen, kigazdálkodott, megszerzett pénzügyi forrásunknak az államosítása pedig nem oldja fel:

– mondja már meg valaki a magas miniszteriumból, hogy képzelik fenntartani azt az abszurditást, miszerint a 27 szakot működtető bölcsészkar átlagosan akkora hallgatói normatívát kap, mint pl. az egyszakos jogi?! Miért képtelenek belátni ezt, ami a napnál is világosabb, hogy az aránynak (némi túlzással) 27-szeresnek kellene lennie a mi javunkra? Tegyük fel: ha 2000 joghallgató van pillanatnyilag a jogi karon és ugyanannyi a

bölcsészkaron, akkor mennyivel egyszerűbb az egyszakos tömeg ellátása tananyaggal, könyvvel, jegyzettel és képzett oktatóval, mint a huszonhétfelé oszló bölcsész-tömegé – ott huszonhét-szer kell a tananyagra, a szakemberre, az oktatás, kutatás kellékeire fordítani, muszáj például huszonhét típusú folyóiratot rendelni, akármilyen kis szak is néme-lyik a huszonhétből.

Tisztességes és arányos finanszírozás esetén az, hogy a karok ragaszkodnak autonómiájukhoz és önálló gazdálkodásukhoz, már nem lenne kerékkötője a kooperációnak. A nyilvánvaló elágazások, átfedések, párhuzamos gondolkodási területek, irányok ugyanis eleve adottak. Elég a minden tudomány bevezető stádiumában tanított „segédtudományok”-ra gondolni. Szakmai oka is van azonban a tartózkodásnak. Megpróbálták sokhelyütt: még a rokon szakokon sem könnyű megtalálni a demokratikus és mindenkit egyaránt erősítő együttműködés formáit. Az olasz irodalmárok például nemcsak a saját óraszámukhoz való ragaszkodás miatt akarják másképpen összeállítani a „Bevezetés az irodalomtudományba” kurzus anyagát, mint az oroszok vagy a magyarosok (még ha semmi baja sem esne a diáknak egy általános, nemzetileg indifferens irodalomtudományi bevezetőtől), több saját kulturális előzménnyel – ez érthető is. Ugyanez áll a nyelvészetre. Döntő kérdés, régi dilemma másfelől, mennyiben maradhat meg az egyes szakma módszertanának, szemléletének tisztasága, ha vegyül, keveredik tőle eltérő gondolkodási sémákkal. Ilyen gyanúba keveredik gyakorta az inter-, a multidiszciplinaritás. Mindannyiunk által jól ismert rossz példa máig nyúló egyetemi közelmúltunk (az új kreditrendszerből szerencsére már hiányzik) gyakorlatából, hogy a mindkét szakjukat fedő szakdolgozatot készítő hallgatók az esetek kisebbik hányadában voltak képesek megfelelni ennek a kényes követelménynek. Nem tették nyilvánvalóvá a kétféle megközelítés különbségét, hanem egybemoszták azt, és így csak tetézték a zavart. Természetesen nem a német és francia nyelvészeti összevetést vagy az orosz és spanyol irodalmi összehasonlítást végző dolgozattal szemben merültek fel elvi nehézségek, hanem például a magyar-történelmessel (Vezért dicsőítő versek a Rákosi-korban) vagy a magyar-kommunikációssal (Szappanoperák), a magyar-pszichológiával (Dosztojevszkij-művek a pszichológia egyes irányzatainak tükrében), amelyekben nyilvánvalóvá kellett volna tenni a megközelítések különbözőségét. Az irodalomtudomány ugyan már átjutott az immanens, azaz a befelé forduló állásponton és kontextusokban, azaz háttérben, környezetben véli, kívánja meghatározni magát, így az irodalompszichológiaiban is, ám nem tud eltekinteni a korszerű irodalmiság és fogalomhasználat bevett eszközeitől. Ezek a nyelviség, a motívumok, nézőpontok, a narráció, a kompozíció vizsgálata. Bár ez utóbbi kategóriák döntően a strukturalista gondolkodás termékei, azért a posztstrukturalizmus, azaz a kontextualista iskolák sem kívánnak teljesen elszakadni tőlük. Bármennyire is az tehát most a trend, hogy interdiskurzívak legyünk, létezik egy érzékeny egyensúlyi állapot a szakmákon belül, ami az érvényes megszólalás minimális kritériumait rögzíti, s ha más diszciplína közelít is az adott szakma, ez esetben az irodalomtudományi felé, akkor sem kerülhető meg bizonyos alapvető nyelvi-fogalmi-módszertani kívánalmak érvényesítése.

A kívánatos ilyen esetekben talán a dialógus, a rákérdezés, visszakérdezés stratégiája lehet: amit ti így fejezték ki, az vajon egyezik-e a mi Y terminusunkkal? A mi domináns vizsgálati szempontjainknak nálatok van-e helye, relevanciája? Nem cél, nem követelmény még ideális esetben sem eljutni a teljes egyezésig – éppen az volna tudománytalan, s cáfolná a szakmai különállás elvszerűségét, tehát azt, hogy az egyes diszciplínáknak eleve sajátos vizsgálati területük, közelítési logikájuk van –, azonban mind saját arcunk és lényegünk jobb megismerése, mind a másik megközelítése, megértése abban tesz bennünket érdekeltté, hogy elkezdjük a beszélgetést szakmák, karok közt is, sőt szakmán belüli csoportosulások, iskolák, szekértáborok, sőt mi több: bennfentesek és laikusok között.

Hogy létérdekünk a kommunikáció, az sokfelől argumentálható. A mit tanítsunk és hogyan tanítsunk a bölcsészetben korszaka után, úgy vélem, beköszöntött a miért tanítsunk

ideje. Megkerülhetetlen, régóta levegőben lógó kérdés, hogy manapság mi végre is működnek egyáltalán még a bölcsészkarok? Olvastuk, olvassuk a médiában folyó egyetemről folyó diskurzusokban: ami piacosiható belőlünk, az a nyelv és a kommunikáció, a többibe kár is befektetni. Nem ellenzem, sőt magam is fontosnak és alapkritériumnak tartom, jelenlegi képzési rendszerünkben, helyzetünkben pedig különösen, hogy legyen piaci szegmense is például a magyar szakos képzésnek. Hirdessünk meg, mondjuk, Szerkesztési és lektorálási ismeretek kurzust, ne csak a kommunikáció tanszéknek jusson eszébe, hiszen tőlünk is kulturális médiába távozik a hallgatók fele. Praktikus: legalább kreditáljuk mi is, ha lehetséges, az ilyen típusú órát, bár a Filológia, Textológiai bevezetés kurzusaink is szólhatnak éppen erről. Magunk is úgy dolgozzunk diákjainkkal, hogy az módszertani értelemben példa lehessen – modelláljuk órai és órán kívüli magatartásunkkal, milyen a műhelymunka, milyen egy összefogott, de ha úgy adódik, asszociációkba csábuló előadás, hogyan lehet véleményeket koordinálni, vitát vezetni, tudatosítani a kialakult platformokat, a lehetséges szintig egyeztetni a fogalomhasználat különbségéből adódó eltéréseket, s ahol már elvileg válnak el az álláspontok, ott tudatosítani a különbözőségeket. (Bízom benne, már nem erőlteti senki a rendkívül rossz emlékü: a csoport többi tagja által el nem olvasott műről készített hosszú referátumból álló óratípust.)

Adjunk tehát praktikus útravalót, ám ne feledkezzünk el a 'mi végre is vagyunk itt' kérdéséről. A gondolkodó és kérdést feltevő ember, a létezésére reflektáló személy tere kell, hogy maradjon a bölcsészkar – s a falon túli rész is, a többi kar. Ne gondolják, hogy a felhőkben járok, s elrugaszkodtam a valóságtól. Társadalmi kíváncsalmat fogalmazok meg. Azét a bölcsészt, aki tudni akarja, hogyan gondolkodik ma a fizikai top a relativitás-, a kaoszelméletéről, a véletlenről, a sugárzásról, a körülvevő világ veszélyeiről. Egy civilét, aki elvárja a bármilyen területen kutató jogásztól, hogy ne rántsón cinikusan vállalat, ha az ártatlanság mindenáron való védelmének kívánalma merül fel – ne mondja azt, hogy neki más a kutatási területe, s különben is csak elméletileg érdekli, mikor mit tartottak igazságosnak. A civil joggal várhassa el tőle, hogy a közös kor horizontja igazságosság-fogalmának megfelelő gyakorlati esetekről is legyen mondanivalója, s építse be, találjon neki helyet szakmai palettáján. Egyetemi embertől, hogy foglalkoztassa, ha egy szülőtársa megkérdezi tőle, vajh a fenntartó intézmény, az egyetem felelősnek érzi-e magát a gyakorlóiskolákban folyó pedagógia korszerűségéért. Ha tehát nem vesszük komolyan a civil, a másik nekünk címzett kérdéseit, ne várjunk társadalmi presztízsnövekedést és fontosságtudatot. Javasolom, halljuk meg annak a hallgatómnak az igényét, aki azt várja magyar szakjától, hogy olyan irodalomtanárt képezzen belőle, aki úgy fogja tudni megszerettetni leendő diákjaival az olvasást, ahogy vele tette ezt magyartanára. S aki egykori osztályából nem bölcsészkarra jelentkezett, mondja ugyanó, az is nagyon szeret olvasni. Ez a fiú nem hagyta, hogy kizökkentse zavart reakcióm – engem ugyanis kifejezetten zavarba hozott ez az érzelmes, elkötelezett vallomás az irodalom iránt, s azt találtam mondani, hogy volt osztálytársai legalább nem fognak már unatkozni soha –, ő folytatta úgy, hogy társai értékes, tartalmas dolgokkal fogják tölteni idejüket, s biztos benne, hogy nem az anyagi, hanem a szellemi javak felé tájékozódnak.

Mínta nem vennénk észre ezt az igényt. Mínta lebecsülnénk az olvasás értékét. Mínta magunk sem hinnénk, miféle varázsszer, gyógyír van a kezünkben, amit, ha elhivatottak vagyunk, tanítványainkon át az emberek kezébe tehetünk...

A Mester és Margaritáról szóló könyvem bemutatóján felállt egy kolléga a természet-tudományi karról, aki azt vetette fel, hogy ők is olvassák és szeretik ezt a regényt, s tolmácsolta az igényt: próbáljunk úgy beszélni róla, hogy azt ők is felfogják. Értsék meg más szakmák képviselői, az érdeklődő laikusok, amit mondunk. Értsék a középiskolát végzettek, akiknek a lelkesedését nem kellene lehűtenünk már elsőben azzal a felesleges, sőt riasztó (minthogy általában feloldatlan) terminusáradattal, amivel bombázzuk őket.

Több, mint hiba annyifelé utalni – ugyancsak magyarázatlanul –, amitől megrettennek s meginog személyes elkötelezettségük, vonzódásuk és meggyőződésük, amiért idejöttek.

Egyre több a nappalis – fizető – hallgató s a másoddiplomás képzésben részt vevő felnőtt diákunk. Egyre inkább izolálódik közülünk, aki formálisan fogja fel feladatát, akadémiai magaslatról ellatudományos alapon igyekszik eljárni az új helyzetben. Ha a hallgató nem tud követni bennünket, akkor lemorzsolódik, nem iratkozik be újra. Ha nem vagyunk összeszedettek, ha nem gondoljuk át, mit várunk el és hogy annak érdekében mindent megtettünk-e, megtaláltuk-e például a megfelelő nyelvi közvetítőket, ha nem tájékozódunk és tájékoztatunk jól – mi érhető el egyáltalán a listánkról stb. –, frusztrálódik, elveszítjük. (Titkárra és rendszerszervezőre lenne leginkább szükségünk, s számítógépes segítőre. Az elektronika máris alapvetően megváltoztatta viszonyainkat; időben alig mérhető egy dolgozatkedemény érkezése és kijavítása, kommentálása és visszaküldése közti tartam. Magunkban, technikai segítség nélkül azonban nem boldogulunk – ha valamit határozottan várunk az egyetemi vezetéstől, az éppen a karbantartói hálózat kiépítése, s a hallgatói számítógépes munkahelyek megsokszorozása).

Létérdékünknek találok tehát a zártság megszüntetését; szakok, karok, laikusok dialógusát azon a kikísérletezendő nyelven, amit gyakorlat közben, a dialógus során sajátíthatunk el. Igazán remek példáit tudom sorolni egyetemünkről ennek a nyitásnak: a zárt formák, struktúrák feloldásának. A pénzügyi háttéré miatt kissé esetlen, ám koncepciójában kiváló Mandulavirágzás Tudományos Napok briliáns példája volt a pécsi egyetem sokszínűségének. Az akár éppen erre a rendezvényre alakult munkacsoportok gyakran katartikus eseteit produkálták az egy hívószóra elinduló szinergikus erejű gondolkozásnak orvos, művész, esztéta, irodalmár, szociológus, médiakutató, történész részéről. Szűkebb területemen jól látom: Thomka Beáta modernitás-alakulástörténeti irodalmi doktori iskolája pszichológust, történészt, nyelvészt hív meg, fogad be, s cserél velük eszmét képről, narratívumról, emlékezőtechnikákról. S itt már kiderül arról, ami a közös diákok sikerületlenül szakdolgozatai esetében még mint hiány merül fel, hogy van értelme, relevanciája mindannyiunk számára a szakmák egyes kulcsfogalmainak a másik nézőpontjából is – lásd akár csak a fenti kiragadott kategóriákat. Szaknyelv és közérthetőség dilemmája is feloldódhat egy olyan igényes nyelvhasználatban, mely írásban rögtön zárójelezi vagy lábjegyzetben közli, szóban más hanghordozással világosan definiálja vagy pár szóban körülírja a használatában hozott új szót. Bókay Antal a tudomány népszerűsítésében is eredményes, ugyanis példamutató módon műveli ezt a beszédmodot – tapasztalatom, őt maradéktalanul megértik továbbképzéseinken a középiskolai tanárok. Nagy Imre úgy közérthető Új Dunántúli Napló-beli filmkritikáiban, hogy tudományos kívánalmakat is kielégít. Beszél többszálú cselekményvezetésről – ki nem érti ezt? – és akár horizontról is, de oly plasztikusan, hogy követhető, könnyedén kikövetkeztethető, miért hivatkozik – néha még explicit módon is – akár Gadamerre. Kálmán C. György írásai – nemcsak publicisztikai és kritikái! – humorosak, érthetőek, széles körben olvashatóak. Köszönhető ez megnyerő stílusán túl őszinteségének, személyes hangú önreflexióinak, melyeknek gyakran lábjegyzetben ad helyet – s hát a szakmai gög teljes hiányának. Úgy gondolom, ráférne tudományos klikkjeinkre is a másként – végre megértésre orientált – mondás. Nem tartom célravezetőnek, sőt határozottan lélek- és szellemölő, ha a „tömög”-, azaz nappalis, másoddiplomás stb. – képzésben leszállítjuk a szintet, és majd a doktoranduszainkkal és szakmai elitfórumainkon beszéljük meg valódi kérdéseinket. Doktoranduszaink is sokfelől jönnek, izgalmas bennük, hogy nincs is feltétlenül szakirányú diplomájuk. Belső szakmai közönségünk is differenciált, s az egyik tábor igencsak hálás a másiknak, ha hajlandók nyelvet váltani, s bevett automatizmusaik mögé engedni – ugyanazt egyszer másként mondani, s akkor kiderül, hogyan fordítható más magyarul beszélők nyelvére a Self, a horizont, az episztémé, a denotátum, a kognitívum, a hermeneutika és más közkedvelt kategóriáink. Intelligenciánkon és meggyőződésünkön

műlik, ki tudjuk-e elégténi a másik – a másoddiplomás, az olvasni szerető diák, a szomszéd tanszéki kolléga, a kritikát olvasó szomszéd, bármilyen civil érdeklődő – felénk irányuló kíváncsiságát.

Ismert jelenség, hogy hallgatóink jó része már alacsonyabb pontszámmal kerül be szakjaink többségére, mint néhány éve. Velük sem könnyű szót érteni. A bolognai folyamat többszintű képzési modelljének (középfiskola utáni, főiskolai jellegű, egyetemi, doktori), bár egyelőre ódzkodunk tőle, jótékony szerepe lehet a hallgatói tömeg differenciálásában, az egyetemi oktatás ténylegesen nyitottabbá, strukturáltabbá tételében. Ám nemcsak a gyenge hallgatók miatt kell megtanulnunk közérthetően beszélni szakmánkat. Minthogy van tapasztalatom a másoddiplomások köréből is, nyugodtan állíthatom: már érvényesül az a kedvező, a nyugati országokból ismerős tendencia, hogy egyre többen jönnek művelt érdeklődők a meglévő egészen más típusú mellé egy egyetemi magyar szakos diplomát is megszerezni – örömből. A fizikából, matematikából, jogból, hivatali szférából is rándulnak már át hozzánk, s fizetnek azért, hogy szemügyre vehessék s érthessék a világot erről az oldalról. Kérdeznek, igénylik a visszacsatolást, s ha személyiséggel találkozhatnak, visszatérnek hozzá.

Mesternek, iskolateremtőnek, lelkiismeretes konzulensnek lenni azonban igen fárasztó tevékenység. Hogy ne égünk ki, s profi módon műveljük, meg kell fizetnünk munkatársainkat. Ehhez piaci értékű tandíjat kell kérnünk, s akkor elvárhatjuk, hogy munkatársaink adják magukat a feladathoz. Ez elvi kérdés – nem jól működnek azok a másoddiplomás képzések, ahol a piacinál jóval alacsonyabb pénzen folyik az oktatás, s katasztrófa lenne, ha valóban elvenné a hasznot a kari vezetés, s az ilyen jól felépített, koncepciózus programokban történő oktatást egyszerű óraszámemeléssel hozzácsapná az alapkötelezettségeinkhez.

Kénytelen vagyok visszakanyarodni még utoljára a nehézségekhez. Már háborogtam azon, hogy differenciált képzési rendszerű és nagy létszámú bölcsészkarunkon milyen megalázóan alacsony az állami hallgatói normatíva. Folytatom mással: nálunk, az irodalmi tanszéken egy vizsgaidőszakban átlagosan húsz vizsganapja van egy tanárnak, s egy félév alatt átlagosan háromszáz diákot képez, akiktől átlagosan egy félév alatt fejenként 20 oldalt olvas el, korrigál, lát el tanácsokkal, jegyzetekkel személyes és írásbeli találkozásaikkor. Megélhetésünket eddig pénzes képzéseink és megnyert pályázataink biztosították, amelyek még egyszer ennyi munkát és tengernyi adminisztrációt jelentenek. (Publikálunk is, meg fordítunk stb., de arról inkább ne beszéljünk, hány forintért, mert nem bölcsész kollégáink úgysem hiszik el.)

A helyzet, amiről beszámolok, eddig nagy lelkerővel, szenvedélyes munkaszeretettel, derűvel és szellemi-emberi nyitottsággal éppen hogy egyensúlyban volt tartható. Kétségtelen, billenékeny egyensúly ez, s eklatáns példája egyben a szellemi-fizikai kizsákmányolásnak s önkizsákmányolásnak, visszaélés velünk, elhivatottságunkkal, kutatói szenvedélyünkkel. Nagy a felelőssége a bölcsész lobbinak, hogy mind az egyetem, mind az ország vezetését informálja a helyzetről.

De még így is szeretjük feszegetni a határokat, s érdeklődünk, máshol mi van... Én például aktuális szakmai kérdéseimre, melyeket nevezhetünk pragmatikus irodalomtudománynak, pszichológusok és szociológusok konferenciáin találok válaszokat. Nem kívántam azonban egy percig sem, hogy spiritualizálódjon minden határ, olvadjanak össze szakok, karok, laikusok. Azt a tapasztalatomat szeretném megosztani, hogy nagy az érdeklődés egymás iránt – futótűzszerűen talál egymásra irodalmár, művészettörténész, jogász, amikor a posztmodern kor szövegeinek, műalkotásainak, szellemi termékeinek szerzői-személyiségi jogi kérdéseire kerül a szó. Áldásosak lehetnek – ha hatalmi, érdekvillongásoktól nem is mentesek teljesen – a keresztszerveződések. Nyelvészek, irodalomkritikusok, geográfusok örülnek a tanszékek s karok közti Afrika-, Ázsia-centrumoknak, s természetes partnert látnak bennük. Különböző, ám érintkező szakmák ezek, melyek né-

mileg közös tárgyhoz közelítenek. Kérdeznek egymástól, okítják, informálják egymást a világnak abban a szegmensében, ahol tartalmaik egy szeletével tartózkodnak. Beszélnek a másikhoz, visszakérdeznek, pontosítják kérdéseiket, válaszaikat. Visszacsatolnak. Van mód eszerint a szakmák közti kommunikációra, mert hat a kíváncsiság.

Nem halt ki belőlünk, sőt fokozódik az igény töredezett világunk dialogikus, interaktív megértésére. A rész-tudások, rész-kompetenciák mederben tartják egymás önkényességét, közös medreket vájnak az érdeklődők, érintettek permanens polilógusának – azaz, az elmondottak szellemében: folytonos, sokszereplős beszélgetésének.

Bahtyin egy nálunk még jobbra ismeretlen művében, A tett filozófiájában írja, hogy a megértéssel, ami csak részleges lehet, nem szűnik a nem értés, de a felek érdekeltek a beszélgetés fenntartására. Lotman szerint pedig azzal vagyunk érdekeltek leginkább a kommunikációban, akivel ez a legnehezebb. Mindig marad megérteni-, rákérdeznivaló, de az odafordulás, a fogalmak, kiindulópontok tisztázása, a beszélgetés végső soron maga a cél.

Derrida néhány éve – és éppen nálunk – performatív: kérdező, történő, agora-szerű, beszélő egyetemet hirdetett meg. Nem is rossz: lehessen az autonóm egyetem az érdekek szellemi artikulálódásának, az egymásra és magunkra kérdésnek a tere. Bahtyin a megértési szituációba vonna be bennünket – egyenrangú, különféle hangú emberi létezők artikulációjába, személyességébe. Éppen ezt a személyességet, a beszélgetést, a dialógus szó szerint értését emelik ki nála külföldi méltatói. Tanítványként én is a megvalósult és megvalósítható, ontológiai érdekeltsgű egyetemi beszélgetések realitásába vetett hitemmel szeretném befejezni mondandómat. A helyzet kényszeríti ki az aktuálpolitikai végszót: hagyják, hogy ez megmaradjon azzal, hogy elhiszik: létező, élni segítő értéket képezünk.